

Eugen Cizek, *Néron*, Fayard, [Paris, 1982]. 474 p.

La zece ani după *L'époque de Néron et ses controverses idéologiques*, Eugen Cizek, specialist recunoscut și reputat al studiilor neroniene, revine cu o nouă carte închinată personalității unuia din cei mai controversați împărați din istoria Romei. Interesul pe care-l prezintă recenta operă a latinistului român, sugerat — de altminteri — de numele prestigioasei edituri în care aceasta a apărut, este real și legitim, căci *Néron* este departe de a reprezenta o simplă ediție nouă, fie ea și revăzută și îmbunătățită, a lucrării anterioare. După cum însuși autorul atrăgea luarea aminte a cititorului, cartea publicată la Fayard este, din multe puncte de vedere, altceva: dincolo de modificările care se impun firesc atunci când studiului unei epoci i se substituie studiul unui personaj istoric, există în lucrarea lui Eugen Cizek două părți importante și noi: problema reformei axiologice a lui Nero și analiza codului social-cultural pe care împăratul a încercat să-l impună.

Autorul face cu adevărat operă de istoric; el nu laudă și nu condamnă, ci explică și cartea lui nu poate fi, în nici un caz, considerată ca o încercare de a-l reabilita pe Nero. Ea este, în fond, o tentativă de a-l situa pe împărat în propria sa epocă și de a dezvălui contradicțiile dintre ceea ce Nero voia să impună societății romane (și, în primul rând, aristocrației romane) și ceea ce aceasta era pregătită să primească. Caracterul ireconciliabil al acestor contradicții explică eșecul lui Nero și căderea sa.

În primul capitol, „Nero și imaginea sa”, E. Cizek schițează programul înțregii sale lucrări. Pronunțându-se împotriva reabilitării împăratului în fața istoriei, el ia, în același timp, poziție împotriva atitudinii contrare, care domină în chip absolut în operele autorilor antici: „că a fost un monstru sau un vizionar, Nero alesese o cale originală” (p. 15) într-un secol plin de frământări, comparabil cu Renașterea, când temelile regimului imperial nu fuseseră încă pe deplin așezate și când regimul însuși nu-și definise fără echivoc fizionomia. Dacă regimul republican, dominat de o aristocrație senatorială relativ obtuză și de o competență discutabilă, nu mai putea fi reinviat, dacă autoritatea împăratului ajunsese — datorită caracterului său necesar — să fie acceptată, de voie sau de nevoie, de către întreaga societate romană, nu este mai puțin adevărat că Principatul putea să îmbrace aspecte formale extrem de diferite, mergînd de la respectarea aparentă cu scrupulozitate a tradițiilor și instituțiilor republicane pînă la transformarea sa într-o monarhie de tip elenistico-oriental. Și dacă facem abstracție de scurta domnie a lui Caligula, al cărei program politic a fost în bună parte denaturat de dezechilibrul psihic extrem al împăratului, trebuie să recunoaștem, împreună cu E. Cizek, că Nero a fost cel dintîi dintre împărații Romei care s-a orientat fără șovăire spre modelul elenistic. Caracteristica fundamentală a acestui împărat constă în faptul că el „s-a străduit să facă să fie acceptată de romani o nouă *Weltanschauung*: o mentalitate și o scară de valori foarte diferite de cele pe care le cunoșteau pînă atunci. Cu toate că acestea din urmă erau de multă vreme în criză, acest nou cod social-cultural presupunea o profundă reformă morală și educativă. Tocmai acest efort urmărind să-i elibereze pe romani de tabuurile strămoșilor lor, tocmai această reformă axiologică reprezintă ceea ce istoricii se numește neronism” (p. 21—22). Monarhia pe care Nero voia s-o impună era foarte departe de concepția lui Augustus și se inspira din politica lui Marcus Antonius.

Capitolul al II-lea, consacrat personalității lui Nero, urmărește copilăria și adolescența viitorului împărat, analizează educația pe care a primit-o, îi studiază caracterul (în care se exprimă adesea o teamă aproape viscerală ce explică multe din actele lui Nero), analizează critic și obiectiv mărturiile antice despre crimele pe care împăratul le-a ordonat într-adevăr sau care i-au fost fără teme atribuite. Odată cu capitolul al III-lea, „Inspirația politică și ideologică”, autorul trece la problemele esențiale ale cărții, dezvoltând argumentat câteva din afirmațiile formulate în primul capitol. Într-o societate preocupată de calitățile și de defectele morale ale împăraților, în care regele era opus tiranului pe baze exclusiv morale, în care idealul de conducător rămânea cel augustean (reprezentat chiar de Claudiu, tatăl adoptiv și predecesorul imediat al lui Nero), noul împărat se adresează brusc altui model: celui antonian. În această ordine de idei, cred că nu este deloc lipsit de semnificație faptul că tocmai în Egipt urcarea pe tron a lui Nero este salutăată oficial în termenii cei mai entuziaști, tinărul împărat fiind considerat drept „izvor a tot ce este bun” și drept „geniu bun al universului”. Treptat, noul cod social-cultural se precizează și se instalează, chiar dacă manifestările lui continuă, din prudență, să fie deosebite în funcție de tradițiile regionale din Imperiu: în timp ce în Orient împăratul este divinizat în mod fățiș, în Occidentul de limbă latină și de tradiții republicane el este numai asociat diferitelor divinități: Mars, Iuppiter, Apollo.

Megalomania lui Nero n-a fost simpla expresie a unui anumit dezechilibru psihic, de altminteri real; ea a fost mai degrabă expresia hotărârii împăratului de a-și impune cu orice preț autoritatea și politica. Urcat pe tron la nici 17 ani împliniți, el nu putea însă să se dispenseze de la început de cei doi principali consilieri ai săi, Seneca și Burrus, cu atât mai mult cu cât aceștia erau aliații săi firești în lupta surdă dusă împotriva mamei sale Agrippina, avidă de putere. Relativa moderație a principelui în primii cinci ani ai domniei sale a făcut ca această perioadă să fie apreciată pozitiv de contemporani. Situația politică i-a putut insufla și lui Seneca iluzia că monarhia teocratică inspirată din teologia solară și din concepția antoniană ar putea fi conciliată cu tradițiile romane: *Apokolokintosis* și *De clementia* stau mărturie în această privință. Scăpat, printr-o crimă odioasă, de amenințarea politică pe care o reprezenta propria sa mamă, Nero nu întârzie însă să-și dea seama că dorințele și concepțiile sale despre puterea imperială nu se pot împăca multă vreme cu ideile filozofului stoic. Aceasta a dus la o cotitură în politica și în ideologia împăratului, căreia Seneca însuși i-a căzut, pînă la urmă, victimă.

Datînd această cotitură în anul 61 e.n. (deși este legitimă întrebarea dacă ea poate fi, în genere, precis situată cronologic), E. Cizek trece, în capitolul al IV-lea al cărții, la analiza noii politici, adică a fenomenului neronismului. El trece, rînd pe rînd, în revistă atracția pe care miturile, simbolurile și idealurile lumii elenistico-orientale au exercitat-o asupra lui Nero și care l-a dus pe împărat la ridicarea concursurilor artistice la rang de simbol politico-ideologic, la crearea corpului de *Augustiani*, la construirea celebrei, deși niciodată terminatei, *domus aurea*, la îndepărtarea lui Seneca, la o politică de represii severe față de aristocrația senatorială care nu accepta încălcarea fățișă și deliberată a tradițiilor etc.; diferitele evenimente politice interne și externe (de exemplu, eșecul proiectului de reformă fiscală în anul 58, vizita lui Tiridates, regele Armeniei, în anul 66, călătoria lui Nero în Grecia în 66—67), pregătindu-și cu minuțiozitate concluzia: prin toate actele sale, mai ales după cotitura din anul 61 e.n., Nero urmărea să impună societății romane o reformă axiologică, un nou cod social-cultural, în care temeliiile moralei romane — *pietas* și *fides* — să fie înlocuite de alte două noțiuni: *agôn* și *luxus*.

Inevitabilitatea eșecului acestei reforme apare limpede celui care citește următoarele două capitole („Curtea și microunitățile sociale”, „Politica internă și societatea romană”) ale cărții lui Eugen Cizek, în care autorul supune unei analize temeinice felul în care politica neroniană putea fi și a fost receptată de diversele categorii sociale. Fără îndoială, au existat partizani ai acestei politici: *aula Neroniana* despre care vorbește Tacitus, corpul de *Augustiani*, diverse personaje care-și legaseră soarta de aceea a împăratului au fost realități ale epocii, dar mult mai largi erau cercurile care nu înțelegeau să rupă cu tradiția și care, în orice caz, nu erau cîștusi de puțin dispuse să lupte pentru politica neroniană. Nero n-a avut, cu alte cuvinte, o veritabilă bază socială.

Autorul acordă, pe bună dreptate, o mare atenție cercurilor culturale și politice, căci din acestea făceau parte personaje influente dintre care unele au organizat comploturi împotriva împăratului. Mecanismul unei „escalade a terorii” (complot — represiune — complot) este foarte bine pus în evidență.

Apus la acest punct, mă întreb dacă nu s-ar fi putut examina mai îndeaproape în carte problema raportului dintre atitudinea aristocrației senatoriale și evoluția politicii neroniene. S-ar putea pune întrebarea în ce măsură orientarea lui Nero spre o reformă axiologică a fost o concepție *ab initio*, a cărei aplicare împăratul a aminat-o sau a frinat-o conștient o vreme pentru a o impune după aceea (după 61 e.n.). Nu cumva noile valori s-au cristalizat în mintea lui Nero tocmai pentru că politica lui inițială, care nu rupsesse cu valorile vechi, nu fusese, totuși, acceptată loial de senat? În acest sens, eșecul reformei fiscale ar putea oferi, eventual, o explicație.

Capitolele VII—IX ale cărții sînt consacrate politicii externe, religiei și culturii și căderii lui Nero, iar capitolul al X-lea constituie concluziile întregii lucrări, din care citez ultima frază: „Strategia politică absolutistă adoptată după 61 și idealul unei monarhii teocratice de inspirație elenistică nu puteau încă triumfa la Roma. Va trebui să se mai aștepte încă două secole”.

Textul propriu-zis al lucrării este însoțit de cîteva foarte utile anexe: „Repere cronologice”, „Izvoare” și „Orientare bibliografică”.

Cartea lui Eugen Cizek este o reușită în toate privințele. Ea se caracterizează printr-o înaltă ținută științifică, o impecabilă documentare, prin analize riguroase și judecăți pertinente, printr-un stil alert și atractiv. Într-un cuvînt, ea reprezintă o excelentă contribuție românească la înțelegerea unui important capitol din istoria Imperiului roman.

HADRIAN DAICOVICIU